

форм выражения на паремиологическом уровне, концепт «Родина» представляет собой важнейший элемент культурного самосознания для представителей английского и белорусского народа.

1. Кусковская, С.Ф. Сборник английских пословиц и поговорок / С.Ф. Кусковская. – Минск : Вышэйшая школа, 1987. – 253 с.
2. Модестов, В. С. Английские пословицы и поговорки и их русские эквиваленты / В.С. Модестов. – М. : Русский язык, 2004. – 470 с.
3. Прыказкі і прымаўкі: у 2 кн. / рэд. А.С. Фядосік. – Мінск : Навука і тэхніка, 1976. – Кн. 1. – 560 с.
4. Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы / склад. Ф. Янкоўскі. – 3-е выд., дапрац., дап. – Мінск: Навука і тэхніка, 1992. – 491 с.
5. Лепешаў, І.Я. Тлумачальны слоўнік прыказак / І.Я. Лепешаў, М.А. Якалцэвіч. – Гродна : ГрДУ імя Янкі Купалы, 2011. – 695 с.
6. Воркачев, С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт / С.Г. Воркачев. – М. : Гнозис, 2004. – 192 с.

ПРЫСЛОЎНЫЯ ФРАЗЕАЛАГІЗМЫ З КАМΠΑНЕНТАМ-ТАПОНІМАМ У БЕЛАРУСКАЙ І РУСКАЙ МОВАХ: АГУЛЬНАЕ І АДМЕТНАЕ

Карнацэвіч Н. Ч.,

*магістрант ВДУ імя П.М. Машэрава, г. Віцебск, Рэспубліка Беларусь
Навуковы кіраўнік – Кунтыш М.Ф., канд. філал. навук, дацэнт*

Ключавыя словы: фразеалогія, прыслоўныя (адвербіяльныя) фразеалагізмы, тапонімы, нацыянальна-культурныя адметнасці.

Фразеалагічны фонд мовы з'яўляецца адным з найбольш яскравых сведчанняў унікальнасці і самабытнасці нацыянальнай культуры. Асабліваю цікавасць у гэтым кантэксце выклікаюць фразеалагічныя адзінкі (ФА) з кампанентам-тапонімам, якія адлюстроўваюць геаграфічныя, гістарычныя і культурныя адметнасці народа. Сярод іх асаблівае месца займаюць прыслоўныя (адвербіяльныя) фразеалагізмы. Як адзначае І.Я. Лепешаў, «колькасна гэты семантыка-граматычны тып фразеалагізмаў уступае толькі дзеяслоўнаму. Яны, як суадносныя з імі прыслоўі, абазначаюць прымету дзеяння або ступень якасці, а таксама розныя акалічнасці, пры якіх адбываецца дзеянне» [4, с. 128]. Прыслоўныя ФА ўяўляюць сабой крыніцу спазнання светапогляду народа.

Актуальнасць даследавання абумоўлена тым, што беларуская і руская мовы, як блізкароднасныя ўсходнеславянскія, валодаюць значным агульным культурна-гістарычным падмуркам, што адлюстроўваецца ў іх фразеалогіі. Як адзначае А.В. Даніч [1, с. 155], сістэма вобразаў, замацаваных у гэтых моўных адзінках, звязана з матэрыяльнай, сацыяльнай ці духоўнай культурай пэўнага моўнага калектыву і можа выступаць як паказчык яе культурна-нацыянальнага вопыту і традыцый.

У той жа час наяўнасць асобных традыцый і ўмоў развіцця спрыяе фарміраванню ўласцівых толькі гэтым мовам нацыянальных рысаў ва ўжыванні фразеалагізмаў з кампанентам-тапонімам. Даследаванне падобных фразеалагізмаў дазваляе выявіць як агульныя тэндэнцыі, так і адметныя асаблівасці ў адлюстраванні культурнай парадыгмы.

Мэта дадзенага артыкула – прааналізаваць прыслоўныя фразеалагізмы з кампанентам-тапонімам у беларускай і рускай мовах, выявіць іх агульныя і спецыфічныя рысы, а таксама вызначыць, як яны адлюстроўваюць асаблівасці нацыянальнага светапогляду і культурнай традыцыі.

Матэрыял і метады. Матэрыялам для выяўлення ФА з кампанентам-тапонімам паслужылі «Фразеалагічны слоўнік беларускай беларускай мовы ў двух тамах» І.Я. Лепешава [2; 3] і «Фразеологический словарь русского литературного языка» А.І. Фёдарова [6]. Асаблівая ўвага была звернута на ФА, якія паводле часцінамоўнай прыналежнасці суадносяцца с прыслоўямі.

Метады даследавання: метады апісання, метады аналізу, кампаратыўны метады, метады сістэмнай класіфікацыі, метады суцэльнай выбаркі.

Вынікі і іх абмеркаванне. Паводле семантыкі прыслоўныя (адвербіяльныя) ФА, як і прыслоўі, падзяляюцца на дзве групы: азначальныя і акалічнасныя. Азначальныя ФА абазначаюць уласцівасці, якасці, меру, ступень і спосаб дзеяння. Сярод ФА з кампанентам-тапонімам у беларускай мове да дадзенага семантыка-граматычнага разраду можна аднесці наступныя: як *святы турэцкі* ‘нічога не робячы’ [3, с. 530], *галопама па еўропах* ‘павярхоўна, не сур’ёзна, не ўдаючыся ў дэталі’ [2, с. 290], як *дзядзька ў Вільні* ‘збянтэжана, непрывычна, ніякавата’ [2, с. 379], як *швед пад Палтавай* ‘зусім, канчаткова’, да *Масквы ракам не пераставіш (не паўстаўляеш)* ‘залішне многа каго-н.’ [3, с. 292].

У рускай мове да азначальных прыслоўных ФА можна аднесці наступныя: *галопама па еўропах* ‘поверхностно, несерьёзно’ [6, с. 129], *да Масквы не перевешать (не перевешаешь)* ‘очень много’ [6, с. 460].

Прааналізаваўшы вышэйпададзеныя ФА ў беларускай і рускай мовах, можна зрабіць выснову аб тым, што азначальныя прыслоўныя фразеалагізмы колькасна пераважаюць у беларускай мове. Супаставіўшы ФА па форме і змесце, мы можам зазначыць прыклады агульных, г.зн. абсалютна тоесных, фразеалагізмаў, план выражэння і план зместу якіх супадаюць: бел. *галопама па еўропах* ‘павярхоўна, не сур’ёзна, не ўдаючыся ў дэталі’ – рус. *галопама па еўропах* ‘поверхностно, несерьёзно’. Паводле «Этымалагічнага слоўніка фразеалагізмаў», у беларускай мове дадзеная ФА з’явілася шляхам запазычання з рускай мовы, дзе фразеалагізм «паходзіць ад назвы апублікаванага ў 1928 г. артыкула рускага паэта А. А. Жарава» [5, с. 92]. Такім чынам, у абедзвюх мовах ФА з’явілася

ў XX ст., калі назіралася безумоўная культурная блізасць двух народаў, якія пражывалі ў межах адной дзяржавы.

Таксама супадзенне ў плане зместу назіраецца ў наступных ФА: бел. *да Масквы ракам не пераставіш (не паўстаўляеш)* ‘залішне многа каго-н.’ і рус. *до Москвы не перевешать (не перевешаешь)* ‘очень много’. Аднак, нягледзячы на наяўнасць агульнага кампанента-тапоніма (Масква) план выражэння ФА не супадае, што паказвае на больш прастамоўную і іранічную стылістычную афарбоўку фразеалагізма ў беларускай мове.

Таксама ў групе азначальных прыслоўных ФА беларускай мовы мы знаходзім і такія ФА, якія не маюць адпаведнікаў па форме і змесце ў рускай мове (як *святы турэцкі* ‘нічога не робячы’, як *дзядзька ў Вільні* ‘збянтэжана, непрывычна, нікавата’). Яны адлюстроўваюць нацыянальную адметнасць беларускага народа, яго гістарычную і геаграфічную адасобленасць.

Акалічнасныя фразеалагізмы абазначаюць месца, час, прычыну і мэту дзеяння. У беларускай мове мы вылучылі наступныя акалічнасныя ФА: *на грэчаскія календы* ‘ніколі’ [2, с. 540], *да грэчаскіх каляд (календаў)* ‘на няпэўны час, надоўга ці назаўсёды’ [2, с. 544]. У рускай мове ў названы семантыка-граматычны разрад уваходзіць ФА *до греческих календ* ‘на неопределённо долгий срок’ [6, с. 83].

Такім чынам, акалічнасныя ФА, у параўнанні з азначальнымі, уяўляюць сабой колькасна меншы семантыка-граматычны разрад як у беларускай, так і ў рускай мовах. Сярод іх вылучаюцца ФА з поўным супадзеннем плана выражэння і плана зместу: бел. *да грэчаскіх каляд (календаў)* ‘на няпэўны час, надоўга ці назаўсёды’ і рус. *до греческих календ* ‘на неопределённо долгий срок’. Дадзены фразеалагізм з’яўляецца калькай лацінскай прымаўкі *Ad Calendas Graecas* і, такім чынам, інтэрнацыянальным фразеалагізмам, г. зн. ФА ўжываецца ў розных мовах з тым самым значэннем, з той жа граматычнай структурай, стылістычнай афарбоўкай і адрозніваюцца толькі гучаннем, кампанентным складам. Зразумела, калькі і паўкалькі не могуць адлюстроўваць нацыянальна-культурны кампанент мовы. Аднак мы бачым у беларускай мове адаптаваны варыянт *да грэчаскіх каляд*. Верагодна, такі варыянт з’явіўся праз гукавое падабенства паронімаў «каляды – календы», якія этымалагічна з’яўляюцца аднакарэннымі. Слова «каляды» больш замацаваны ў беларускай мове праз наяўнасць старажытнай традыцыі. Такая змена дазволіла дадзенай ФА больш арганічна ўвайсці ў слоўнікавы склад і ўліцца ў агульную плынь нацыянальнай мовы. У рускай мове падобнай з’явы не назіраецца.

Заклучэнне. Такім чынам, прааналізаваўшы прыслоўныя (адвербіяльныя) фразеалагізмы з кампанентам-тапонімам у беларускай і рускай мовах, мы прыйшлі да наступных высноў.

Дадзеныя моўныя адзінкі з’яўляюцца яркімі носьбітамі нацыянальнай і культурнай самабытнасці. У іх структуры і семантыцы адлюстраваны

асаблівасці гістарычнага развіцця, этнаграфічныя і геаграфічныя характарыстыкі кожнай моўнай супольнасці.

Агульныя рысы прыслоўных (адвербіяльных) фразеалагізмаў (напрыклад, *галопаю па еўропах* – рус. *галопаю по европах*) звязаны з падабенствам культурна-гістарычнага кантэксту. Гэта праяўляецца ў супадзенні некаторых значэнняў, ужывання тыповых мадэляў утварэння і аднолькавым акцэнтаванні на пэўных аспектах рэчаіснасці. Адрозненні плана выражэння суадносных фразеалагізмаў беларускай і рускай моў, якія не ўплываюць на тое, як іх семантыка, зводзяцца да пэўных разыходжанняў марфалагічнага, структурна-сінтаксічнага і лексічнага аспектаў.

Разам з тым, адметныя рысы фразеалагізмаў адлюстроўваюць унікальнасць нацыянальнага светапогляду, асаблівасці тапанімічнай лексікі і культурных традыцый беларускага і рускага народаў (напрыклад, бел. *як дзядзька ў Вільні*, рус. *до Москвы не перевешать*). У ФА беларускай мовы больш выразна прасочваецца сувязь з мясцовай тапаніміяй, што падкрэслівае значэнне лакальнага ўспрымання свету. У рускай мове сярод прыслоўных ФА з кампанентам-тапонімам амаль не сустракаюцца нацыянальна афарбаваныя фразеалагізмы, што адлюстроўвае шырэйшы маштаб светапогляду і меншы акцэнт на нацыянальным кампаненце.

Такім чынам, прыслоўныя (адвербіяльныя) фразеалагізмы з кампанентам-тапонімам з’яўляюцца значным пластом моўнай сістэмы, які не толькі адлюстроўвае культуру і традыцыі народа, але і захоўвае ўнікальны дух мовы. Глыбокае вывучэнне такіх фразеалагізмаў спрыяе лепшаму разуменню міжмоўных сувязей і асаблівасцей нацыянальных культур.

1. Данич, О.В. О корреляции образного основания идиом с явлениями национальной культуры / О.В. Данич // Актуальные проблемы исследования языка и речи : материалы Междунар. науч. конф. молодых ученых, 3–5 нояб. 1998 г. : в 3 ч. – Минск : БГПУ им. М. Танка, 1998. – Ч. 3. – С. 154–155.

2. Лепешаў, І.Я. Слоўнік фразеалагізмаў беларускай мовы. У 2 т. – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2008. – Т. 1 : А – Л / І.Я. Лепешаў. – 2008. – 672 с.

3. Лепешаў, І.Я. Слоўнік фразеалагізмаў беларускай мовы. У 2 т. – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2008. – Т. 2 : М – Я / І.Я. Лепешаў. – 2008. – 704 с.

4. Лепешаў, І.Я. Фразеалогія сучаснай беларускай мовы: Вучэбны дапаможнік / І.Я. Лепешаў – Мінск: Вышэйшая школа, 1998. – 271 с.

5. Лепешаў, І.Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў / І.Я. Лепешаў – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2004. – 440 с.

6. Фёдоров, А.И. Фразеологический словарь русского литературного языка : ок. 13 000 фразеологических единиц / А.И. Фёдоров. – 3-е изд., испр. – М. : Астрель: АСТ, 2008. – 878 с.